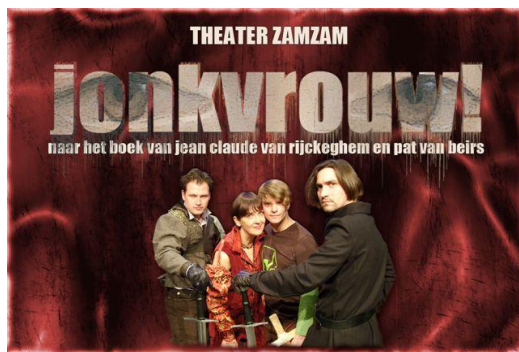

LESBRIEF bij JONKVROUW!
theatervoorstelling naar het bekroonde
jeugdboek van Jean-Claude van Rijckeghem
en Pat van Beirs
(de prijs Thea Beckman '05 en de Boekenleeuw '06)

Dit is het jaar 1361... Mijn naam is Marguerite van Male, ik ben 13 jaar, mijn vader wilde een jongen die graaf van Vlaanderen zou worden, maar hij kreeg mij... (Marguerite)

Ge zijt zo zot als uw moeder! (Hendrik)

Uw vader heeft geld nodig! Gij trouwt met een prins van Engeland of van Frankrijk! Zal de Paus akkoord gaan? 't Is allemaal familie... verre neven. (Tagliaferro)

Jonkvrouw Marguerite, uw manieren! (Constance)

Dame van Vlaanderen, ik kan niet wachten op de 29ste dag, de mooiste van mijn leven... (Edmund)

Gij zijt een meisje, een speelgoedje van God... Gij zult met Edmund trouwen en Vlaanderen wordt Engels. Da's het enige wat ik kan doen voor Vlaanderen en voor u! (Lodewijk van Male)

*Marguerite, ik ben uw ridder die alles doet voor de vrouw die hij niet kan hebben...
Dat staat toch in uw boekskes (Willem)*

'Jonkvrouw!', het boeiende, grappige en aangrijpende verhaal van Marguerite van Male, een meisje met een onwrikbare wil en een onblusbare levenslust: brutaal, romantisch, avontuurlijk en onweerstaanbaar sexy!

Een meisje uit het verleden, maar tegelijk een meisje van vandaag!

tekst: Jean-Claude van Rijckeghem & Pat van Beirs - regie: Dominique Deckers - spel: Sabine Goethals, Wim Vandenbussche, Johnny de Meyer & Herman Verberckmoes - kostuums: Marieke Bauw - muziek: Dieter Bossu - zwaardvechten: Wim Vanbaelen - decor: Peter Schoonjans - grafiek: Mich Goethals - productie: Sabine Goethals

v.u. Sabine Goethals - 050/28.00.20 - info@zamzamproducties.be - www.zamzamproducties.be

Beste Leerkracht,

In deze lesbrief zijn *lessuggesties* opgenomen, opgevat als losse opdrachten voor de leerlingen en dit bruikbaar zowel in de lessen Taal/Nederlands, WO/Geschiedenis als Frans en Engels na het bekijken van de theatervoorstellingen en het lezen van het boek. Er zijn suggesties geschikt voor leerlingen van de 3de graad basis; andere eerder voor de leerlingen van het secundair onderwijs (1ste tem 3de). Deze opdrachten lijken ideaal voor een groepsopdracht als huis- of klaswerk. Alvast veel succes!

Samenstelling: Pat van Beirs & Sabine Goethals

Commentaar op deze lesbrief, graag een mailtje sturen naar : info@zamzamproducties.be

1. Verwerkingsvragen na het bekijken van JONKVROUW!

doelstellingen:

de mening van anderen te horen over het toneelstuk
nadenken over het verband tussen toneelstuk en eigen leefwereld
eigen mening vormen over enkele belangrijke vraagstukken uit de voorstelling
de theatervoorstelling vergelijken met het boek.

1. Voorbeelden van aanvulzinnen

materiaal:

werkblad met aanvulzinnen

werkwijze

Geef de leerlingen een werkblad met zinnen die zij schriftelijk moeten aanvullen. Nadien laat u hen in koppels of in kleine groepjes de resultaten vergelijken. Geraken een aantal groepjes uitgepraat, dan krijgen ze een nieuwe opdracht: omcirkel in overleg één aanvulling die je straks voor de klas wil toelichten. De leerlingen spreken in het groepje af hoe ze dat zullen presenteren.

2. Voorbeelden van vragen in gesprekskring

werkwijze

Begin steeds met de eerste vraag en stel de bijvragen alleen als u aanvoelt dat de leerlingen ze nodig hebben. Ruimte voor uitwisseling is belangrijker dan het afwerken van het lijstje.

DE VOORSTELLING:

- Welk moment in het toneelstuk sprak je het meest aan?
- Welk moment in het toneelstuk sprak je het minst aan?
- Wat vond je van de manier waarop de personages werden gespeeld door de acteurs ?
- Vormden spel, regie-ingrepen, muziek en vormgeving een gaaf geheel ?
- Wat doet je denken aan je eigen leefwereld?
- Wat was er anders dan je zelf meemaakt?
- Wat zou er anders verlopen als jij Marguerite zou zijn en toch in dezelfde situatie terecht komt? (situatie van je ouders die heel streng zijn – situatie van verliefd zijn, partnerkeuze die afgewezen wordt, ...)
- En wat zou er sowieso anders zijn, als jij de rol van Margriet had? De rol van Willem? De rol van Lodewijk?
- Welk einde zou jij bedenken voor de voorstelling? Hoe had het voor Margriet kunnen/moeten aflopen?
- Hoe verschilt de voorstelling met die van het boek?

Werkblad:

AANVULZINNEN NA HET BEKIJKEN VAN JONKVROUW!

Stip aan wat je van de voorstelling vond;

Jonkvrouw! was

0 boeiend   0 spannend   0 ontroerend

0 saai   0 grappig   0 moeilijk

Kies 3 omschrijvingen uit en geef een woordje uitleg; bv.

Boeiend want ik heb geleerd dat mensen in de Middeleeuwen diepgelovig waren.

* ..... want .....

* ..... want.....

* ..... want.....

Eén ding dat ik heel goed heb onthouden uit het toneelstuk is

Wat ik niet zo goed begreep in de voorstelling was :

Margriet / Willem doet me aan mezelf denken, omdat

2. EEN FRAGMENT uit 'JONKVROUW'

naar lessuggesties van I.G.

Fragment uit de theatertekst, zie bijlage 1

De bedoeling is dat de leerlingen de voorstelling van 'Jonkvrouw' gezien hebben, en over de tekst van het uitgekozen theaterfragment beschikken.

Na lezing van het fragment in de klas kan er o.m. op volgende manieren mee gewerkt worden.

1. Vertelmoment (vertelstandpunt)

1. Vertel wat er in die scène tussen Lodewijk en Margriet (vader en dochter) gebeurt (m.a.w. als buitenstaander, of 'alwetende verteller').
2. Stel: jij bent Margriet (of Lodewijk) en je vertelt wat je in die scène meemaakt. (het ikverhaal)
3. Stel: jij bent de vriend(in) van Margriet (of Lodewijk) en jij vertelt enkel wat zij (of hij) heeft meegemaakt. (Hij- of zijverhaal)

Variatie

Vertel het verhaal in de verleden tijd / in de toekomstige tijd ...

Suggestie

Laat de lln. de diverse vertelstandpunten herkennen via fragmenten uit jeugdromans.

2. Klassengesprek

Vraagjes ter bespreking

1. De personages: Willem, Margriet
  1. *Met wie van beiden zou je 't liefste vriend of vriendin zijn: Willem of Margriet? Waarom?*
  2. *Wat vind je tof aan Margriet? En aan Willem? Wat vind je niet zo tof aan hen?*
  3. *Met welk persoonlijk probleem kampt Margriet? Wat is daar de oorzaak van? En wat zijn de gevolgen?*
  4. *Welke oplossing biedt Margriet aan Willem aan? Wat denk je hiervan?*

2. De inhoud

Vader en dochter maken ruzie:

1. *Waarom precies maken vader en dochter ruzie?*
2. *Waarover zie jij je ruzie maken met je ouders?*

3. Steloefening

1. Korte inhoud van de voorstelling schrijven.
2. Het vervolg

De theatervoorstelling eindigt verschillend met het boek. Er werd gekozen voor een 'open' einde. Suggesties:

1. Brei een ander einde aan de voorstelling. Dit kan ook een nieuw theaterfragment zijn: een dialoog tussen vader en dochter bv.
2. Schrijf een brief naar Margriet waarin je je goeie raad verwoordt wat zij kan doen om haar ruzie met haar vader op te lossen.
3. Laat Margriet een brief naar haar vader schrijven en/of haar vader een brief naar Margriet.
4. Schrijf een kort stukje voor een (publiciteit)folder of flyer waarin je het theaterstuk 'Jonkvrouw' aankondigt. Natuurlijk kun je hierbij niet de hele inhoud verklappen. Bijkomende suggestie: ontwerp een flyer voor 'Jonkvrouw' met een blikvanger en de nodige informatieve gegevens.

4. Luistergesprek (rollenspel)

Doel: zich inleven in de gevoelens van de andere; de goede vraag leren stellen, leren luisteren, of de andere de kans geven zijn hart te luchten; een luistergesprek voeren. Het is dus niet de bedoeling te discussiëren of oordelen te vellen.

Werkwijze

Een vrijwillige leerling kruipt in de huid van Margriet/ Lodewijk en gaat vooraan in de klas op een stoel zitten.

De medeleerlingen mogen hem vragen stellen i.v.m. wat zij/hij met Lodewijk/Margriet heeft meegemaakt, en hoe zij/hij zich daarbij gevoeld heeft. De lln. bereiden hun vraag het best schriftelijk voor.

In een verder stadium kan ook een vrijwillige Willem (die niet kan/mag huwen met Margriet) op de stoel gaan zitten. Ook hem worden vragen gesteld, met dezelfde bedoeling.

Belangrijk is dat de 'stoelzitters' de vrijheid bewaren te antwoorden of niet te antwoorden, m.a.w. ze zeggen niet wat ze niet willen zeggen.

Bij de evaluatie achteraf kunnen volgende elementen aan bod komen:

- onderscheid tussen goede vragen en b.v. open vragen of discussievragen.
- wat is echt luisteren?
- fouten die bij dit soort gesprekjes vaak gebeuren: te vlug reageren, te vlug oplossingen aanbieden, het woord afnemen, vooroordelen ...

5. Spreekoefeningen

1. Stemoefeningen

- 1) Kies uit het fragment uit een stukje dialoog en lees dit met diverse soorten stemmen: hoge stem, lage stem, keelstem, neustem, fluisterstem, zangstem, roepstem...(Gezien het grotendeels om een dialoog gaat, kunnen telkens twee lln. de oefening maken.)
- 2) Kies enkele replieken uit en bepaal vooraf met welk gevoel je die moet zeggen

2. Doe een zakelijke mededeling

Er wordt je gevraagd in de klas mee te delen dat er een voorstelling van 'Jonkvrouw' doorgaat ...

Werkwijze

1. Verzamel de nodige gegevens: wat moeten de leerlingen na je mededeling allemaal weten (zodat ze achteraf geen vragen meer hebben)
2. Hoe doe je dat zo'n mededeling (m.a.w. leg de structuur of opbouw van de mededeling vast)
  - 1) de begroeting
  - 2) de vraag om aandacht
  - 3) de naam van de opdrachtgever (wie je vroeg de mededeling te doen)
  - 4) de eigen mededeling of boodschap
  - 5) de vraag naar opvolging (b.v. notitie in schoolagenda)
  - 6) dankwoord (voor de gegeven aandacht).
3. Enkele leerlingen doen hun mededeling (+ evaluatie van de inhoud en opbouw).

3. Dramatiseren

Speel het (uit het hoofd geleerd) fragment. De rol van Willem is in dit fragment beperkt, hij is hierin eerder 'figurant'. Zijn rol is niet onbelangrijk. Daarnaast kan deze rol uitgebreid worden, met de opdracht van 'regisseur' die vooraf kan bepalen hoe de tekst kan gespeeld worden.

34. TERUG IN DE TIJD...

2.1. MARGARETHA VAN MALE

1. Enkele inleidende vraagjes:

Wat vind je over haar in de encyclopedie ?

Waarom is zij belangrijk in onze geschiedenis ?

Wat waren de gevolgen van haar huwelijk ?

Verschillen deze biografische gegevens van het hoofdpersonage Marguerite in het boek ?

Vergelijk haar echte portret hieronder met Leonardo Da Vinci's Ginevra de' Benci's portret dat gebruikt werd als voorplat voor het boek.

2. Bestudeer de foto's, beantwoord de vragen en argumenteer.

Waarom denk je dat dit portret uit de Renaissance (ca. 1478-1480, vroege periode van Leonardo Da Vinci in Firenze) werd gebruikt als cover voor het boek ?

Margeretha Van Male

Ginevra de' Benci

cover boek

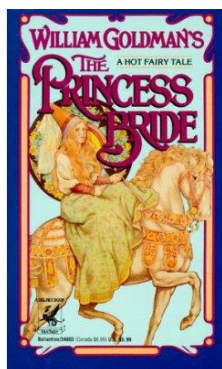
Vergelijk Marguerite met dit middeleeuwse meisje in een portret van Petrus Christus (15de eeuw):

Dit is de graftombe van Eleonora van Aquitanië (12de eeuw, moeder van Richard Leeuwenhart, koning van Engeland).

Zou Marguerite ook zo'n 'gisant' (liggend stenen beeld) hebben verdiend ?

Hoe vergelijk je Marguerite met andere sterke meisjes uit vechtverhalen als Mulan, de heldin uit William Goldmans The Princess Bride (ook verfilmd), Sophie Marceau als de dochter van muskietier d'Artagnan (gespeeld door Philippe Noiret), de Chinese vechtmeisjes uit House of Flying Daggers, Crouching Tiger, Hidden Dragon en Hero, of Ginger uit Chicken Run ?

Hoe worden de vrouwelijke personages in deze films geportretteerd ?
Hoe verhouden ze zich tot de mannen ?
Is onze maatschappij nu al echt geëmancipeerd of niet ?

2. FILIPS DE STOUTE, JAN ZONDER VREES

Hieronder zie je de portretten van Filips de Stoute (Philippe le Hardi), gemaal (echtgenoot) van Margaretha van Male (Marguerite de Flandre) en haar oudste zoon Jan Zonder Vrees, haar erfgenaam en opvolger van Filips de Stoute als hertog van Bourgondië.

Welke informatie vind je over hen in encyclopedieën ? Zoek op en noteer de belangrijkste levensfasen of feiten

Filips de Stoute

Jan Zonder Vrees

Filips de Stoute :

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Jan Zonder Vrees :

.....

.....

.....

.....

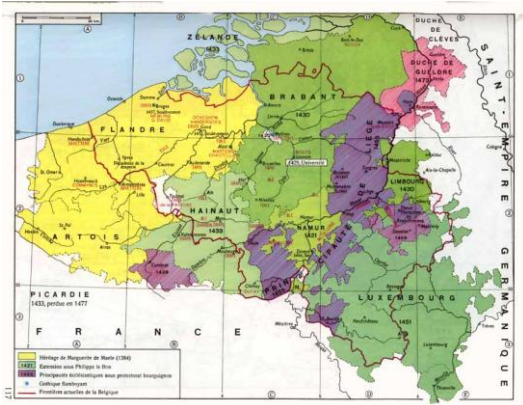
.....

.....

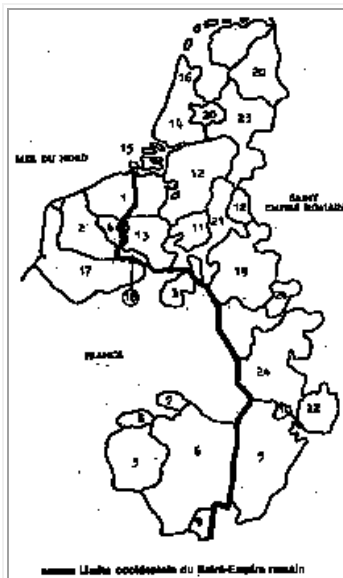
.....

3. HET BOURGONDISCHE TERRITORIUM

Hieronder zie je de verschillende gewesten van het Bourgondische rijk. Hoe verschilde het grondgebied van Vlaanderen toen met het België van nu ?

Benoem de verschillende gewesten onder de verschillende hertogen van Bourgondië (hoe heten ze in het Nederlands ?) hierboven in het Nederlands :

Héritage de Marguerite de Male:

- 1 Flandre
- 2 Artois
- 3 Rethel et Nivernais (jusqu'en 1404)
- 4 Lille, Douai et Orchies
- 5 Franche-Comté

Héritage de Philippe le Hardi:

- 6 Bourgogne

Extension sous Philippe le Bon:

- 7 Bar
- 8 Auxerrois
- 9 Mâconnais
- 10 Luxeuil
- 11 Namur (1421)
- 12 Brabant, Limbourg et Pays d'Outre-Meuse (1430)
- 13 Hainaut (1433)
- 14 Hollande (1433)
- 15 Zélande (1433)
- 16 Frise occidentale (1433)
- 17 Picardie (1435, jusqu'en 1477)
- 18 Cambrai (1432, protectorat)
- 19 Luxembourg (1441)
- 20 Utrecht (1455, protectorat)
- 21 Liège et Stavelot-Malmédy (1456, protectorat)

Extension sous Charles le Téméraire:

- 22 Haute-Alsace (1469, jusqu'en 1474)
- 23 Gueldre (1473, jusqu'en 1477)
- 24 Lorraine (1475, jusqu'en 1477)

4. DE POSITIE VAN DE VROUW IN DE MIDDELEEUWSE MAATSCHAPPIJ

1. Vergelijk de commentaren van middeleeuws filosoof Thomas van Aquino (13de eeuw) met het citaat van Jane Austen dat gebruikt werd ter inleiding van het boek *Jonkvrouw* (deel van het colofon).

Hoe denk je dat vrouwen werden behandeld in de middeleeuwen ?

Was Marguerite een typisch middeleeuws meisje of niet ?

Thomas van Aquino, groot geestelijk licht der mannelijke middeleeuwen:

"De vrouw dient zich te onderwerpen aan de Man, want ze is zwak van nature... De vrouw ontspruit aan de Man zoals ieder levend wezen ontspruit aan de Heer, en kinderen moeten hun Vader oneindig meer liefhebben dan hun moeder..."

Catherine Morland, in *Northanger Abbey* (1803) by Jane Austen

"Yes, I am fond of history."

"I wish I were too. I read it a little as a duty, but it tells me nothing that does not either vex or weary me. The quarrels of popes and kings, with wars or pestilences in every page; the men all so good for nothing, and hardly any women at all -- it is very tiresome"

2. Er waren nochtans geëmancipeerde sterke vrouwen tijdens de middeleeuwen. Vergelijk deze vrouwelijke troubadour met schrijfster Christine de Pizan:

Azalais de Porcairagues (een ballade in langue d'oc, de taal van Provence en Aquitanië, uit 1173)

*Tant ai lo cor decebut.
J'ai le coeur si désabusé.*

"Azalais de Porcairagues fut de la contrée de Montpellier, dame noble et instruite. Et elle s'éprit de Gui Guerrejat [le batailleur seigneur de Montpellier, fils de Guilhem VI] qui était frère de Guilhem de Montpellier. Et la dame savait "trouver" et fit sur lui maintes bonnes chansons."

On ne connaît qu'une chanson d'Azalais de Porcairagues, il y est question de son Bels amics, sans doute Raimbaut d'Aurenga, et de sa protectrice Ermengarda de Narbonne.

Elle évoque dans ce poème le moment où le chevalier et la dame doivent aller plus loin dans leur relation amoureuse sans céder à la tentation. Cet instant est capital. Dans le langage de "courtoisie" ce moment s'appelle "l'assag". Cette épreuve de patience amoureuse, peut durer autant de temps que la dame le désire, car l'homme a déjà promis de ne contrarier en rien sa réserve. Il doit respecter ce délai.

Dans cette canso, la femme-troubadour, joue sur les mots : avec assai, l'essai, elle fait rimer assai, l'assaut, le combat et c'est là que réside toute l'ambiguïté et la beauté du poème

Christine de Pizan, **conversing with a woman in armor [Minervia?]**. shown here is a detail of a **fifteenth-century image that is often associated with Christine's Fais d'armes et de chevalerie**, and is held by **Bibliothèque Royale, Brussels**.

**Christine de Pizan
(1364-c.1430)**

Christine was born in Venice, in 1364, to parents who both were graduates of the University of Bologna. Her father, Tomasso de Pizzano, was appointed as the court physician to King Charles V of France. Christine was five years old when her family moved to Paris, where the spelling of the family name was changed to 'Pizan'. In Paris, Christine received an excellent education, and lived in an environment of a court renowned for its support of intellectual pursuits and its possession of the finest library in Western Europe. She spoke French and Italian, and was familiar with Latin. In 1380, Christine married a young scholar and court secretary, Etienne du Castel. Late in that same year, however, her idealic life began to disassemble.

Wat weet je over de hoofse liefde (l'amour courtois) ? Zoek op.

Wat was Le Roman de la Rose ?

Wat vind je over het verdere leven van Christine de Pizan ?

Wie leert Marguerite lezen in Jonkvrouw ?

Welke boeken leest Marguerite en waar ?

Welke ridderromances en middeleeuwse legendes ken je ? Geef een 2-tal voorbeelden

5. KLEDIJ IN DE MIDDELEEUWEN

Hoe vergelijk je de kledij van mannen en vrouwen toen met die van nu ?

Zou die gemakkelijker geweest zijn om dragen en aan/uitdoen of net niet ?
Zoek de referenties aan en passages met kledingstukken in het boek.

HET HARNAS: in hoofdstuk 2 van Jonkvrouw wordt beschreven hoe vader Lodewijk zijn harnas aandoet voor een steekspel. Hoe geschiedt dit?

UNIFORM en HAARSNIT : Waarin verschilden uniform en haarsnit van toen en nu?

OORLOGSVOERING :Vergelijk de wapens en oorlogsvoering van toen en nu:

De belangrijkste veldslag ten tijde van Marguerite was die van Poitiers (1356). Waarom was die zo doorslaggevend ?

Défaite et humiliation de Poitiers

L'armée anglaise est commandée par le Prince Noir. Elle compte à peine 7.000 hommes mais elle est solidement retranchée sur le plateau de Maupertuis. Le roi de France, de son côté, aligne pas moins de 15.000 hommes.

Malgré la charge folle des chevaliers, la bataille tourne très vite à la déroute française. Beaucoup de chevaliers sont faits prisonniers. D'autres se replient lâchement et abandonnent leur roi à son sort.

Le roi Jean le Bon, surnommé ainsi en raison de sa bravoure, ose se lancer à la poursuite du Prince Noir mais il est lui-même fait prisonnier.

SOLDATEN : "Outlaws served in the army. 140 English were pardoned after Poitiers (1356); 260 in 1360-61; 850 in 1339-40, etc. Perhaps 2% to 12% of 14thc armies were criminals."

Lees de beschrijving van de slag van Poitiers in Jonkvrouw en becommentarieer.

Welke rol speelden voetvolk en ruitervolk ? Hoe belangrijk waren de boogschutters ? Wat kan je vinden over de Honderdjarige Oorlog ? Waarom heette die zo ? Tussen wie woedde die en wie won?

4. DE VERTALINGEN

Vergelijk het begin van hoofdstuk 7 in het boek met deze Engelse vertaling. Wat vind je van de commentaar van de vertaalster ?

7

It's the end of May. The boys are heading off into the fields, taking the life of the castle with them. I'm nine years old. The adventure is about to begin. There's just one thing stopping me: my governess, Constance Bouvaert, who starts screaming as soon as I'm out of her sight.

"You have to understand, Lady Marguerite," she nags for the umpteenth time, "your father is counting on me. He'd never forgive me if anything happened to you. And I wouldn't forgive myself either, for that matter."

One radiant June day I scatter half a pound of dried peas on the stairway. Just as I planned, Constance is the first to come running down the stairs, all of a flutter. It turns out even better than expected. Her legs go swooping up into the air and down she comes with a dull thump, landing hard on her shoulder and wrenching it right out of joint. Her arm hangs limp at her side. She starts bawling loudly enough to wake the devil. I try to look as concerned as possible, and assure her I'll go and find Van Obrecht the master surgeon right away. I remind her that there's nobody like him for setting a broken collarbone or, in this case, putting a shoulder bone back into its socket. I promise I'll be back before she knows it. And a moment later, I'm snatching up my whalebone sword and running out of the castle in search of adventure.

I trample ants to death beneath my feet, kick the yellow petals off the dandelions and scramble up and down trees. *It isn't long before I find the three noblemen's sons who take their lessons in the castle:* {doesn't it seem like they're both out of and in the castle here ?} **Willem**, the son of the knight of Sindewint who died in the battle, Hendrik, the son of the Lord of Ostend Castle and Godfried of Sluis. {ik denk zoveel mogelijk verengelsen} They are collecting fresh cow dung and using a funnel to pour it into pig bladders.

"What are you doing?" I ask.

The boys don't bother to reply. They look up briefly, then try to pretend I'm not there.

"Can I come too?"

"Why?" asks Hendrik, whoever he thinks he is. "You're supposed to stay at home making lace."

"I'd sooner have the galloping shits," I reply, trying to sound tough.

They wince at my choice of words.

Opmerking [HW1]: de namen staan nog in het Nederlands, van mij kan dat maar misschien hebben jullie de Engelse versies (William, Godfrey) liever? Alleen de bekende plaatsnamen (Ostend en Bruges) heb ik in het Engels geschreven.

“Please go back to the castle, Marguerite,” Willem says, peaceably. “We’re on a secret mission.”

Vergelijk de eerste bladzijde van Jonkvrouw (aanhef hoofdstuk 1) met deze Franse vertaling :

I MON PERE VEUT UN GARCON. UN FILS.

Devant son berceau, les chevaliers de Flandre et de Brabant prêteront allégeance au nourrisson. Sous les portes de la cité, les capitaines des villes libres accueilleront l’enfant et lui souhaiteront bonheur, santé et sagesse. Pour son divertissement, les marchands du Levant lui donneront des petits singes et des gerboises du désert. Avant ses sept ans, les rois de France et d’Angleterre lui présenteront leurs plus jolies filles et parleront mariage avec le père. Navire sacré sur les flots de l’humanité, le pape, bénira le garçon dans ses prières. Le fils de mon père sera comte de Flandre. Il sera un chef, un guerrier et un diplomate. Il sera admiré pour ses connaissances du monde et ses secrets. Il pourra chanter en français, en flamand et en latin et il parlera des étoiles comme s’il en avait lui-même parsemé le ciel. Il pourra abattre le sanglier en plein galop et ne posera jamais de questions inutiles. Il sera dur à la guerre et doux en amour. Il sera un homme. Un chevalier.

5. RECENSIES IN DE PERS

Vergelijk onderstaande recensies en vergelijk. Ben je het eens ?

Van brutaal nest tot edelvrouw

(De Leeswelp, 8/2005)

Jonkvrouw kreeg dit jaar de Thea Beckman Prijs voor historische jeugdboeken. Terecht, zeker als je bekijkt hoe het veertiende-eeuwse Vlaanderen, van Gent tot de kust, - met Brugge als voornaamste plaats van gebeuren - in dit boek voor de lezer oprijst. Het middeleeuwse leven van volk en heren wordt hier in geuren en kleuren met woorden geschilderd. Van geboorte tot dood, in alle jaargetijden, in de stad en op het platteland, met zijn mooie en zijn lelijke kanten, met aandacht voor het ideale en het triviale. De realistische beschrijvingen van een geboorte, van openbare executies, van de verschrikkingen van het slagveld, van de gesel van de pestilentie grijpen de lezer naar de keel. Maar ook het gewone dagelijkse leven krijgt hij voorgetoverd: met de bijgelovige praktijken van het volk, de technieken van de heelmeeesters, het Spartaanse leven in de kille burchten, de geur van ongewassen lijven, de doodgevroren mensen langs de weg, het ontvlooiën van de burchtzalen, de badhuisbatterementen... en natuurlijk ook de feesten, de keukenwerkzaamheden, het werk van de smid, het trainen van een oorlogshengst enz. Daar hoort ook bij wat mensen elkaar toen vertelden, wat de dorpspriester of de reizende monnik of de graaf van Vlaanderen beweerden over de waarde van de vrouw (“een nutteloos aanhangsel”), hoe de Vlamingen en de Franse heren de Engelsen geen mensen vonden, hoe politieke bondgenootschappen gesmeed werden uit huwelijksbanden, hoe de Graaf winst boekte uit het hersmelten en lichter hermunten van de zilveren Vlaamse ponden, hoe de stadsgilden voortdurend proberen de adel een hak te zetten... De lezer ontmoet in dit boek o.a. de pezewevers (die hun bogen te koop aanbieden), de bibliotheekkatten (die de muizen moeten beletten de boeken stuk te knagen), de Brugse bankiersfamilie Van der Beurze, die in vele talen haar naam gaf aan de gebouwen waar kooplieden handel drijven... Tegen deze realistisch getekende en soms hallucinante achtergrond speelt zich de jeugd af van Margareta, de dochter van de graaf van Vlaanderen. In 1361, ze is veertien, blik ze, als belevend ik (in de tegenwoordige tijd), terug op haar verleden. Het behoort tot de literaire conventie dat ze daarbij niet alleen vertelt wat ze zelf bewust deed of meemaakte, maar ook hoe ze geboren werd - alsof

ze die gebeurtenis als toeschouwer bijwoonde en tegelijk als ikpersonage met alle zintuigen beleefde. Haar vader wou per se een zoon en is dus diep ontgoocheld in zijn vrouw en dochter. Omdat er nu geen zoon is om voor hem als ridder ten strijde te trekken, moet zijn dwarsgeboren dochter maar een hoge troefkaart worden in het spel om de macht, waarin vooral Frankrijk en Engeland de beste kaarten hebben. Margareta is echter geen kind dat braafjes in het lijntje loopt. Ze gaat vooral met jongens om en haalt allerlei kattenkwaad uit. Als haar moeder, na weer een misval, psychisch verward raakt en in een klooster opgesloten wordt, is voor Margareta de maat vol. Ze haat haar choleriche vader, voor wie vrouwen niets te willen hebben, en wenst hem alle onheil toe. Als de graaf in Frankrijk met zijn ridders verslagen wordt in een botsing met de Engelsen, voelt ze zich schuldig. Haar verzet laait op als hij haar dwingt tot een huwelijk met de Engelse prins Edmund. Ze slaagt erin de paus de verbintenis te laten verbieden, op grond van een verre verwantschap. Dan trouwt ze in stilte met de Franse prins Filips van Rouvres, een goede vriend en bondgenoot in ondeugende aangelegenheden. Als de pestepidemie ook in Vlaanderen woedt, vluchten ze "naar het einde van de wereld" in Frankrijk, maar daar blijkt Filips besmet te zijn. Ze worden opgesloten in een dichtgespijkerde kluis maar Margareta overleeft de ziekte. Haar leven is ten einde. Ze voelt zich vervloekt, "een speeltuig van de duivel" en omdat ze wil boeten voor haar "lichtzinnigheid en praalzucht en het kwaad dat ze heeft aangericht", trekt ze zich, nog geen vijftien jaar oud, terug in een klooster. Daar komt haar vader haar halen. Ze verzet zich met heftige woorden maar ook met het rapier, dat een Italiaanse schermmeester haar perfect heeft leren hanteren. Zij doorsteekt haar vader maar hij slaat haar neer. Voor hem is zij de enige die kan heersen over Vlaanderen als hij er niet meer is. Als Margareta voldoende hersteld is, wil ze niet meer opgesloten zitten in het klooster. Ze wil haar leven terug en vertrekt met haar vader in de groene jurk die hij haar gaf.

Middeleeuwenkenner Pat van Beirs verschaft Jean-Claude van Rijckeghem m.i. historisch correct materiaal voor de evocatie van het leven in Vlaanderen rond het midden van de veertiende eeuw en voor de tekening van de Vlaamse en Europese politieke situatie in die periode. Daarnaast is het boek ook een treffende psychologische tekening van een bijzonder meisje, vooral in haar relatie met haar vader. Het kleine meisje Margareta mist haar moeder en begint stilaan haar vader te haten, de man die haar moeder naar het klooster verbande en die haar alle vrijheid ontzegt, die haar in het gareel van de huwbare edeldame wil wringen en niet van haar houdt. Margareta is geen doetje, ze stoort zich niet aan de etiquette, ze haalt kattenkwaad uit met haar kameraden en deinst niet terug voor een knokpartij, ze leert het rapier hanteren als de beste en rijdt schrijlings op haar vaders oorlogspaard, ook al wil de graaf van haar een kasteeldame maken. Mooi vindt ze zichzelf niet – ze lijkt teveel op haar vader – maar haar oprechtheid, moed, openhartigheid boeien de jongens, en zij weet ze aan zich te binden: haar zoenvriend Willem, haar badhuisgezel Filips, met wie ze zal trouwen... Ze valt eerst voor de romantische schrijfsels en de glanzende parels van haar Engelse huwelijkskandidaat, prins Edmund, maar wijst hem resoluut af als ze hem echt ontmoet, met al zijn lelijkheid, arrogantie, onbehouwenheid. Voor haar is een verstandshuwelijk of een politieke alliantie geen optie: ze wil alleen uit liefde trouwen. Als haar geliefde sterft aan de pest, heeft het leven voor haar geen zin meer... tot haar vader haar hardhandig laat zien dat de dood in het klooster ook geen oplossing is. Margareta weet wat liefde is en wil die niet inruilen voor politieke of maatschappelijke zekerheid, maar ze weet ook wat haat is. Ze haat haar vader zo hartsgrondig om wat die zijn zieke vrouw en zijn dochter aandoet, dat ze in de afgelegen kapel van Onze-Lieve-Vrouw van de Haat om zijn ondergang gaat bidden, en later doet ze hetzelfde voor de Engelse Edmund. Daardoor tonen de auteurs meteen hoe christendom en heidendom in het veertiende-eeuwse volksgeloof met elkaar verweven waren.

De auteurs bieden de lezer dit caleidoscopische beeld van de middeleeuwen, deze intelligente beschrijving van een decennium in de geschiedenis van Vlaanderen en dit boeiende portret van een zelfbewust meisje, in een zeer aanschouwelijke taal, met reële dialogen (waarin ook levensecht gescholden en gevloekt wordt) en soms ook treffende beelden, zoals in "de onmetelijkheid van de polders waar het land zo vlak is dat aarde en hemel aan de einder met elkaar de liefde lijken te bedrijven". De auteurs tonen zich het sterkst in de beschrijving van pijnlijke of gruwelijke gebeurtenissen: de langdurige moeilijke geboorte van Margareta, het bloedige strijdgewoel op het slagveld, de afgrijselijke slachting door de pestepidemie... Meesterlijk hanteren ze soms de techniek van de veelzeggende verzwijging: aan de geboorte van Margareta worden dertien pagina's gewijd, waarin de uitbundige vreugde van de graaf om een

nieuwe zoon breed uitgemeten wordt, en pas in de laatste zin beseft hij wat de aandachtige lezer al tussen de regels gelezen had: het is een meisje. En in het badhuis deelt de waard zijn gasten opgeruimd mee dat "het water nog schoon is. Het is nog maar twee keer gebruikt." Van de auteurs geen commentaar, voor de lezer voldoende stof tot doordenken. Overigens maakt de geboortescène in dit boek meer duidelijk dan welk biologie- of verlichtingsboek ook. Jean-Claude van Rijckeghem en Pat van Beirs zijn met dit boek niet aan hun proefstuk toe. Van hen verschenen al de jeugdromans Duivelsoog en De zevende sluier, mysterieuze verhalen over de veertienjarige Spijker, op speurtocht in de Gentse onderwereld. Met Jonkvrouw bewijzen ze dat ze ook een meisje van tot geloofwaardig hoofdpersonage kunnen maken in een historisch verantwoorde, mooi vertelde en boeiende roman die niet alleen de jeugd maar ook volwassen lezers aan hun leesstoel kluistert en hen meermaals diep raakt door zijn onverbloemde directheid en de weigering de gruwel te verfraaien. Een krachtig boek over een intrigerende jonkvrouw.
Herman De Graaf

Borsten niet groter dan twee erwten op een plankje

(De Morgen, 26 oktober 2005)

Voor Jonkvrouw kregen scenarist Jean-Claude van Rijckeghem en co-auteur Pat van Beirs onlangs de Thea Beckman Prijs voor de beste historische roman van het afgelopen jaar, met Floortje Zwigtmans Schijnbewegingen als een van de overige nominaties alleszins een opmerkelijke bekroning. Boeken in dat genre lijden nogal eens aan te veel kennisoverdracht, waarbij de (historische) personages eindeloos zitten te kouten over politieke, sociale of economische toestanden uit hun tijd. In Jonkvrouw is dat euvel alvast handig ontweken. De auteurs (verteller Van Rijckeghem en researcher Van Beirs) baseerden hun verhaal op de schaarse informatie over Margaretha van Male (1348-1405), de dochter van de Graaf van Vlaanderen, die in 1369 trouwde met de Franse prins Filips de Stoute. Met dat huwelijk koos Vlaanderen de kant van Frankrijk tijdens de Honderdjarige Oorlog. Tot zover de feiten. De jonkvrouw die hier prachtig en overtuigend wordt geportretteerd, is een personage van vlees en bloed: een knokig ros meisje, met de vossenkop van haar vader, en met "borsten niet groter dan twee erwten op een plankje". Een balorig, jongensachtig, brutaal en eigenzinnig wicht, dat voortdurend in onvrede leeft met haar autoritaire vader en dat zich niets laat opleggen, zich letterlijk en figuurlijk in geen enkel korset laat dwingen. In het boek is ze zelf aan het woord. In een nuchtere, geestige en alerte stijl vertelt ze hoe ze al van bij haar geboorte alles tegen zich had, omdat ze niet de gedroomde zoon was geworden, eerder "een geintje van God". Met veel branie, zonder tranerigheid, doet ze haar verhaal over haar diepe haat voor haar vader, over de waanzin van haar geliefde moeder, over de schelmenstreken die ze met de schildknepen van het kasteel uithaalt, over haar eerste zwaard en over de verveling bij het borduren van het "suffe smoelwerk" van Parsifal. De historische achtergronden over de Honderdjarige Oorlog en de hele sfeer van de donkere Middeleeuwen met het verstikkende geloof en bijgeloof, de pestilentie, de goorheid, de kleuren en de geuren krijg je hier onnadrukkelijk, als vanzelf mee. Het boek is verrassend opgebouwd; de vinnige dialogen, de spitse humor, de rake beschrijvingen en de vaart waarmee alles wordt verteld maken het tot een feestelijke, vermakelijke en bijzonder interessante leeservaring.

Annemie Leysen

BIJLAGE 1

FRAGMENT uit : 'JONKVROUW'

De kamer van de graaf. De graaf speelt schaak. Rode en Witte stukken. De graaf doet een zet. Hij speelt met zichzelf. Een vrouw met nekverband komt binnen. Het is Constance. Ze is zoals steeds nogal nerveus. Ze knielt voor de graaf. Door haar nekverband kan ze haar hoofd niet draaien.

CONSTANCE: Uwe genade! Uwe genade!

GRAAF LODEWIJK (*beetje verveeld om de storing*): Wat scheelt er, Constance, is het einde van de wereld aangekomen?

CONSTANCE: 't Gaat over uw dochter.

GRAAF LODEWIJK (*kijkt nu pas op*): Hoe is 't met uw arm?

CONSTANCE: (*knielt weer*) Ietske beter, uwe genade, dank u wel. Maar de dokter denkt dat er ook iets gebroken is in mijn nek.

GRAAF LODEWIJK (*weinig geïnteresseerd*): Ja, ja, en ge had de erwten niet zien liggen?

CONSTANCE (*verontwaardigd*): Nee, uwe genade. Het is zo dat uw dochter ze heeft gelegd op de donkerste plaats in de gang. Zeker twee pond erwten. En kurkdroog waren ze. Ze rolden onder mijn voeten weg gelijk, gelijk...

GRAAF LODELIJK: Gelijk droge erwten?

CONSTANCE: Ja, uwe genade, inderdaad. 't Was... verschrikkelijk. Ochot, ochot.

GRAAF LODEWIJK (*grijnst, knikt, doet een zet en draait het schaakbord weer om*): En mijn dochter is nog altijd niet terug?

CONSTANCE: Nee, en Willem ook niet. En 't is al bijna donker. Ik ben ongerust, uwe genade, dodelijk ongerust. Ik ben daarnet gaan bidden. Drie weesgegrootjes. Zes onze vaders. Voor haar veilige thuiskomst.

GRAAF LODEWIJK: Hmmm.

CONSTANCE: Uw enige dochter, uw enig kind! Zo alleen. 't Schaap. In het donker. Het donker! Wat als ze een weerwolf tegenkomt? Of dwaallichtjes? U weet toch dat dwaallichtjes de zieltjes zijn van ongedoopte kinderen die kermen in het vagevuur?

GRAAF LODEWIJK: Hmmm.

CONSTANCE: Ochot, ochot.

(Ergens klinkt een bazuin. Op de bazuin begint Lodewijk het schaakspel op te ruimen. Hij weet dat de bazuin maar één ding kan betekenen. Constance schuifelt nerveus naar de kant van de scène, kijkt zozegd uit het raam.)

CONSTANCE: Maar, maar, 't is uw dochter, uwe genade, uw dochter. De hemel zij geprezen. God heeft mij gehoord. (*maakt kruisteken, kijkt vroom omhoog en dan weer naar buiten.*)

Willem is 't er ook bij. En schildknaap Hendrik.

GRAAF LODELIJK: Hmmm. Dus, de leeuw van Vlaanderen ook. (*Constance begrijpt de grap niet.*) Laat Hendrik de stallen maar uitkuisen. Margriet en Willem mogen bij mij komen.

(Constance knielt, haast zich weg. De graaf heeft alle schaakstukken opgeborgen. Twee koningen blijven staan.)

GRAAF LODEWIJK: Een prins uit Frankrijk of een prins uit Engeland?

(Het volgende ogenblik strompelt Constance naar binnen met Marguerite en Willem. Haar kleren zijn helemaal vies. Stukken zijn gescheurd. Willem heeft hooi in zijn haar.)

CONSTANCE: Uwe genade. Haar jurk. Moet zien! Ingelegd met parels van de zwarte zee. Gevoerd met het bont van grijze bevers. Moet zien! Zo'n schone jurk, geruineerd, geruineerd, en ...

(De graaf houdt zijn hand op. Constance stopt abrupt met praten.)

GRAAF LODEWIJK: Willem.

(Willem buigt)

WILLEM: Heer graaf.

GRAAF LODEWIJK: Dochter.

MARGUERITE: Vader.

GRAAF LODEWIJK: Hoe was de les sterrenkunde vandaag?

MARGUERITE: Goed. Boeiend.

GRAAF LODEWIJK: Is onze Aarde plat of rond?

MARGUERITE *(kent haar les)*: Rond!

GRAAF LODEWIJK: Rond als een peer?

MARGUERITE: Als een appel. Een mens kan om de aarde reizen als een vlieg om een appel vliegt.

GRAAF LODEWIJK: Hoeveel sterren zijn er?

MARGUERITE: Drieduizend tweehonderd en zeventien.

GRAAF LODEWIJK: Hoever zijn de sterren van ons verwijderd?

MARGUERITE: Als ik op een ster stond en ik liet een steen vallen, dan zou die steen er honderd jaar over doen vooraleer die op aarde viel.

GRAAF LODEWIJK: En als er zoveel sterren in de hemel zijn, waar is God dan?

MARGUERITE *(aarzelt)*: Euh ...

GRAAF LODEWIJK: Geef antwoord dochter.

MARGUERITE: God is nog verder dan de sterren.

GRAAF LODEWIJK: Nog verder dan honderd jaar ver?

MARGUERITE: Euh...

(GRAAF LODEWIJK kijkt naar Willem.)

WILLEM: God zit achter de zon.

MARGUERITE: En 's nachts achter de maan zeker, onnozelaar!

GRAAF LODEWIJK *(strenger)*: Sterrenkunde, rekenkunde, godsdienst... ik heb de indruk dat ge één en ander hebt gemist vandaag...om nog niet te spreken van borduren...

MARGUERITE: Vader, van borduren krijg ik 't monnikenschijt.

(Willem grijnst.)

CONSTANCE: Jonkvrouw Marguerite, uw manieren!

MARGUERITE *(slaat hoofd neer, zucht, herstelt zich)*: Bovendien, vader, was Willem zonder mij een oor kwijt gespeeld. Stel u voor: een schildknaap zonder oor! *(stilte, Marguerite smeekt)* Het was zo schoon weer, papa, en ik wilde naar buiten, ik wilde de wind in mijn haar voelen, ik wilde springen over de kreken, ik wilde rennen door de moeren, ik wilde mijn tenen dopen in het natte zand... ik wilde...

GRAAF LODEWIJK: Ge zijt mijn dochter. Ge hebt niets te willen!

(Constance trekt Willem weg. Lodewijk en Marguerite blijven alleen achter.)

GRAAF LODEWIJK: Het wordt tijd dat gij u gaat gedragen zoals een jonkvrouw van stand zich behoort te gedragen. Het moet afgelopen zijn met dat kattenkwaad. Dat Willem en Hendrik dat doen, is normaal. Ze moeten ridders worden. Maar dat gij daaraan mee doet, is ontoelaatbaar. Gij moet geen stront gooien naar Italiaanse bankiers!

MARGUERITE: Hoe weet u...

GRAAF LODEWIJK: Ik weet dat ge vorige week samen met Willem de grote haan van boer Ronselaar hebt gevangen en vervolgens gepluimd. Het beest durft zijn kot niet meer uitkomen. Ontkent ge dat, dochter?

MARGUERITE: Ja maar, die haan, dat...

GRAAF LODEWIJK: Ik weet dat ook dat gij de planken van het schijthuis aan het Minnewater in Brugge hebt doorgezaagd. De Arme Kapelaan van Izeghem ging er een grote boodschap doen en hij is door de planken gezakt. De kapelaan is bijna verdronken in de beerput. Er waren vier mannen nodig om hem eruit te trekken.

MARGUERITE: Vijf.

GRAAF LODEWIJK: Vijf?

MARGUERITE: Vijf mannen. 't Was een zeer grote boodschap.

GRAAF LODEWIJK: Het kan me geen ene spijker schelen of er nu vijf of vijfendertig man nodig waren om de Kapelaan van Izeghem uit de stront te takelen. Het was uw idee. Altijd uw idee. Gij stookt die Willem op. 't Is ook een eerste klas onnozelaar. Dat hij ridder moet worden! En wie heeft die dode rat in mijn bed gelegd eergisteren, hé wie?

(Marguerite doet alsof ze nergens van weet.)

WILLEM: Margriet! (Graaf Lodewijk gebiedt Willem de kamer te verlaten)

GRAAF LODEWIJK: 't Is tijd dat ge u gedraagt als een jonkvrouw!

MARGUERITE: Ik zal mij gedragen als een jonkvrouw op de dag dat mijn moeder terug is.

(stilte)

GRAAF LODEWIJK: Ge gaat een korset dragen.

MARGUERITE: Op de dag dat mijn moeder terug is.

GRAAF LODEWIJK: Ge gaat naar de les sterrenkunde, rekenkunde en godsdienst.

MARGUERITE: Op de dag dat mijn moeder terug is.

GRAAF LODEWIJK: Ge gaat braaf zijn: breien, borduren en de bijbel lezen...

MARGUERITE: Op de dag dat mijn moeder terug is.

GRAAF LODEWIJK: En ge gaat trouwen met de man die ik u aanwijs.

MARGUERITE (schreeuwt): OP DE DAG DAT MIJN MOEDER TERUG IS!

GRAAF LODEWIJK: Uw moeder komt niet terug. De dokters zeggen dat ze nooit kan genezen. Alleen een wonder, een tussenkomst van God zal...

MARGUERITE (zachter): Ik bid voor haar elke dag, ik zal nog meer bidden, ik zal maken dat God mij hoort, ik zal... Mama zal terugkomen. En dan zal ik een broer krijgen en u een zoon en...

GRAAF LODEWIJK: Een zoon! Op de dag dat ik een zoon zal krijgen zullen de kippen de mis lezen en de monniken in de mest scharrelen.

(Marguerite maakt een kruisteken en kust het amulet om haar hals om het kwaad af te wenden.)

GRAAF LODEWIJK: Wat moet ik met u doen, dametje van Vlaanderen. Moet gij mij opvolgen? Moet gij gravin worden? De wereld zal u aan stukken scheuren.

(Marguerite kijkt met grote ogen naar haar vader.)

GRAAF LODEWIJK: Ge denkt toch niet dat dat toeval is. Mijn eerste kind een meisje. Gij! Mijn twee volgende kinderen: twee zonen. De ene doodgeboren. De andere een wezentje dat maar twee weken leefde. En wat doet God, hij lacht met mij...

MARGUERITE: Mijn moeder zal genezen... ik weet het zeker...

GRAAF LODEWIJK: Ze zou u niet eens meer herkennen dochter. Ze herkent mij niet eens...
(Marguerite trilt.)

GRAAF LODEWIJK: Elke keer als ik u zie, zie ik God die mij uitlacht. Want dat is wat gij zijt. Een amusementje van God. (stilte) Laat mij alleen, dochter.

MARGUERITE (schreeuwt): Waarom zijt ge niet dood? Waarom zijt ge niet gesneuveld in de oorlog? Waarom hebben ze u niet aan stukken gehakt op het slagveld.
(Marguerite rent de kamer uit.)

BIJLAGE 2

ACHTERGRONDINFORMATIE bij 'JONKVROUW'

bron: WIKIPEDIA

1. LODEWIJK VAN MALE

2. MARGARETHE VAN MALE

3. HONDERDJARIGE OORLOG

4. DE PEST

LODEWIJK VAN MALE

Lodewijk van Male (° kasteel van Male, bij Brugge, 29 november 1330 – † Sint-Omaars, 30 januari 1384), zoon en opvolger van Lodewijk II van Nevers, uit het Huis Dampierre, en van Margaretha van Frankrijk, was graaf van Vlaanderen (van 1346 tot aan zijn dood), van Nevers en Rethel.

Na de Slag bij Crécy (26 augustus 1346), waarin hij ernstige verwondingen opliep, verbleef hij tot november 1346 op het kasteel van de hertog van Brabant te Tervuren. De weversgilden, die in de Vlaamse steden de feitelijke macht in handen hadden, dwongen hem ertoe de Engelse koning Edward III als suzerein te erkennen en zich te verloven met diens dochter Isabella. Dat gebeurde te Sint-Winoksbergen (Bergues) in maart 1347.

Op aanraden van de Franse koning en met de steun van de paus en van hertog Jan III van Brabant verbrak Lodewijk zijn verloving en vluchtte in april 1347 naar Frankrijk. Reeds op 1 juli 1347 had te Tervuren zijn verloving plaats met Margaretha, dochter van Jan III van Brabant, met wie hij kort daarna in het huwelijk trad te Vilvoorde.

Brabantse Successieoorlog

Onder het voorwendsel dat zijn schoonvader Jan III de Brabantse successie geregeld had zonder zijn goedkeuring, viel hij zijn zwager hertog Wenceslas (echtgenoot van zijn schoonzuster Johanna) aan en versloeg hem te Scheut (17 augustus 1356), de Brabantse Successieoorlog. Als gevolg van deze overwinning nam hij de steden Mechelen, Antwerpen, Leuven en Brussel in. Bij de Vrede van Aat (3 juni 1357) verwierf hij ook wettelijk de heerlijkheid Mechelen en de stad Antwerpen. Hij eigende zich omstreeks de wapenfeiten van 1356 ook de titel van hertog van Brabant toe, doch werd niet erkend in Brabant.

Nadat zijn dochter Margaretha in 1361 weduwe was geworden, huwelijkte hij haar in 1369 voor de tweede maal uit, en wel aan Filips de Stoute, hertog van Bourgondië, een jongere broer van de Franse koning Karel V. Lodewijk kreeg de beloning die hij gevraagd had: de terugkeer naar Vlaanderen van de kasselrijen Rijsel, Dowaaï en Orchies, die in 1312 bij het Verdrag van Pontoise aan Frankrijk waren afgestaan. In 1382, bij het overlijden van zijn moeder, vielen hem bovendien ook Artesië (Artois) en Franche-Comté ten deel en wordt hij graaf van Bourgondië.

Gentse opstand

Toen in 1379 de Gentse opstand uitbrak, werd Lodewijk in het defensief gedrongen. Zijn aanhangers in Brugge werden verslagen door Filips van Artevelde, in de Slag op het Beverhoutsveld (3 mei 1382). Hij riep de hulp in van Filips de Stoute en de Franse koning en kon aldus de overwinning van Westrozebeke behalen (27 nov. 1382).

Lodewijks beleid kan men als *Realpolitik* typeren. Het doel van zijn binnenlandse politiek was te voorkomen dat een machtige coalitie tegen hem zou tot stand komen. Zijn buitenlandse politiek werd eveneens bepaald door het voordeel dat hij uit bestaande constellaties kon halen. Hij nam niet deel aan de Honderdjarige Oorlog en wist daardoor steeds in de gunst van Engeland te blijven. Als graaf van Vlaanderen omringde Lodewijk van Male zich met Vlaamse raadsheren, meestal juristen. In de instellingen die hij oprichtte of moderniseerde, o.m. de *Audiëntie*, wisten deze raadsheren uiterst behendig en zonder veel tegenstand de steden en de *mindere wetten* aan het grafelijk gezag te onderwerpen. Op deze wijze legde Lodewijk van Male de basis gelegd voor de centraliserende politiek van de Bourgondische hertogen.

Hij was de laatste autonome graaf van Vlaanderen: zijn dochter en erfgename Margaretha van Male bracht door haar huwelijk met Filips de Stoute het graafschap Vlaanderen onder de feitelijke macht van de Bourgondische hertogen.

Margaretha van Male

Margaretha van Male (° 13 april 1350 - Atrecht 16 of 21 maart 1405), was hertogin van Bourgondië (1357-1361, 1369-1404), gravin van Vlaanderen, Nevers, Rethel en Artesië (1384-1405) en hertogin van Brabant en Limburg (1404-1405). Zij was de enige dochter en erfgename van Lodewijk II van Male, graaf van Vlaanderen, en Margaretha van Brabant. Door haar huwelijk met Filips de Stoute werd zij de stammoeder van de (tweede) hertogelijke Valois-dynastie van Bourgondië en op die manier ook van de dynastie der Spaanse en Oostenrijkse Habsburgers.

Zij was herhaaldelijk de speelbal van de huwelijkspolitiek van haar ouders en familieleden. In 1356 - zij was toen 6 jaar! - huwelijkte haar vader haar uit aan de tienjarige Filips van Rouvres, hertog van Bourgondië en graaf van Artesië en de Franche-Comté. Na diens vroegtijdige dood (21 november 1361) kwam graaf Lodewijk van Male in 1364 tot een overeenkomst met koning Edward III van Engeland, dat zijn dochter Margaretha zou huwen met diens vijfde zoon, Edmond, graaf van Cambridge. Deze huwelijksplannen wekten echter wantrouwen bij de hertog van Brabant, de graaf van Henegouwen en vooral bij de koning van Frankrijk. Op aandringen van deze laatste uitte paus Urbanus V zijn bezwaren tegen deze verbintenis, wegens bloedverwantschap (in de vierde graad!). Lodewijk van Male en zijn moeder, Margaretha van Frankrijk, wisten vervolgens een verbintenis tot stand te brengen met Filips de Stoute, hertog van Bourgondië en jongere broer van de Franse koning Karel V. Na lang aarzelen stemde de koning toe in de voorwaarden. Het huwelijk werd te Gent gesloten op 19 juni 1369. Dat er aan de grootse 'Bourgondische' feestelijkheden een stevig prijskaartje hing, kon Filips niet deren: via zijn echtgenote was hij nu erfgenaam van het graafschap Vlaanderen, in die dagen het meest welvarende gebied in Europa, en als zodanig ook de machtigste vorst van de christenheid. Zelfs schoonvader Lodewijk keek met welbehagen toe: de transactie had zijn schatkist tenslotte honderdduizend ponden zwaarder gemaakt.

Margaretha van Male bezat niet de gave van de schoonheid, maar haar echtgenoot hield van haar en koesterde haar met geschenkjes, juwelen en bosjes bloemen (margrietten!). Hun ineengestremelde initialen "P & M" liet hij ter versiering overal aanbrengen. De hooghartige Margaretha vervulde herhaaldelijk politieke opdrachten voor haar echtgenoot.

Margaretha schonk haar echtgenoot acht kinderen:

- Jan zonder Vrees, (1371-1419)

- Karel, (1372-1373)
- Margaretha van Bourgondië, (1374-1441), gehuwd in 1385 met graaf Willem VI van Holland
- Katharina van Bourgondië, (1378-1425), gehuwd in 1393 met Leopold IV van Habsburg.
- Bonne (1379-1399)
- Maria van Bourgondië, (1380-1428), gehuwd in 1401 met Amadeus VIII van Savoye
- Antoon van Bourgondië, (1384-1415)
- Filips van Nevers, (1389-1415)

In 1396 kreeg Margaretha van haar hoogbejaarde tante Johanna van Brabant het hertogdom Brabant toegewezen. De bezorgde Staten van Brabant konden met deze overeenkomst aanvankelijk geen genoegen nemen, maar moesten uiteindelijk wel aanvaarden dat haar tweede zoon Antoon van Bourgondië als opvolger van hertogin Johanna werd aangesteld. Toen Margaretha in 1405 overleed volgde haar oudste zoon Jan zonder Vrees haar op als graaf van Vlaanderen.

DE HONDERDJARIGE OORLOG

Kaart van Europa tegen het einde van de oorlog

De **Honderdjarige Oorlog** is een lange serie conflicten afgewisseld met wapenstilstanden tussen de koningen van Engeland en Frankrijk. De term stamt uit de 19e eeuw. De duur van deze oorlog wordt meestal gerekend van 1337 tot 1453.

De Honderdjarige Oorlog viel in een periode van economische stagnatie in het laatmiddeleeuwse West-Europa en verergerde deze tot een algehele depressie. Tegelijk werd het gebied getroffen door de zwarte dood. Samen veroorzaakten deze factoren een ontvolking waarvan Europa pas in de 15e eeuw herstelde.

DE PEST

De **pest** is een ziekte die van de 14e tot de 19e eeuw in Europa veelvuldig, bij vlagen epidemisch en zelfs pandemisch, voorkwam en enorme aantallen slachtoffers maakte.

Men schat dat de Zwarte Dood (1347-1351) een derde van alle Europeanen doodde. Tussen 1663 en 1664 stierven 34.000 van de 200.000 inwoners van Amsterdam aan deze ziekte, en in heel Europa tientallen miljoenen.

De belangrijkste vormen van de pest zijn builenpest en longpest.

Geschiedenis

Al in de Griekse oudheid heersten epidemieën van een onbekende ziekte die later als pest is aangeduid; in de mythologie was het Apollo die deze ziekte met zijn pijlen verspreidde. De aanname dat het bij al deze epidemisch voorkomende ziekten om de pest ging is evenwel waarschijnlijk incorrect.

Men neemt aan dat het de echte pest was die in de Zwarte Dood (1347-1351) zoveel slachtoffers maakte. Ook in latere eeuwen zijn er nog pandemieën van de pest geweest.

Overigens is geenszins geheel zeker dat het bij al deze epidemieën, en zelfs de Zwarte Dood, inderdaad de ziekte betrof die wij tegenwoordig pest noemen — het is al heel lang geleden, direct bewijs is natuurlijk niet meer voorhanden en ziektebeschrijvingen uit die tijd leggen de nadruk op allerlei symptomen die naar ons tegenwoordige idee niet specifiek zijn voor pest. Analyse van verspreidingspatronen en besmettingswegen heeft diverse andere mogelijkheden opgeworpen, vooral met betrekking tot Afrikaanse virale hemorhagische koorts, zoals het Ebolavirus, het Marburgvirus of het Hantavirus.

Vermoed wordt dat de oorsprong van de ziekte in Mongolië ligt, zeker is in ieder geval dat de kiem van de ziekte in Azië ligt. In Europa werd de pest voor het eerst geconstateerd in Italië, en vervolgens verspreidde de ziekte zich met de klok mee: Frankrijk, Spanje, Engeland (in 1348), Duitsland, Noorwegen (in 1349 in Bergen door een schip met graan uit Engeland) en tenslotte Rusland rond 1351.

Het aantal slachtoffers van deze pandemie wordt geschat op 25 tot wel 30 à 40 miljoen. Een groot aantal streken werd vrijwel volledig ontvolkt. Veel overlevenden vluchtten en verspreidden hiermee de ziekte nog verder. Andere overlevenden koelden hun woede en frustratie op de joden, die in mindere mate door de ziekte getroffen zouden worden. Dit veroorzaakte de mythe dat joden de pest opzettelijk over Europa zouden hebben gebracht, door putten en bronnen te vergifigen. Georganiseerde pogroms waren het gevolg.

In Nederland kwamen pestepidemieën tot in de zeventiende eeuw regelmatig voor. De laatste uitbraak was in 1668.

In de Tweede Wereldoorlog heeft het Japanse leger de pest als een biologisch wapen gebruikt. In Mantsjoerije werden burgers en krijgsgevangenen opzettelijk met de ziekte geïnfecteerd. De effecten werden bestudeerd en de slachtoffers werden soms bij bewustzijn ontleed. Ook werden besmette vlooiën onder de Chinezen verspreid. Uiteindelijk zouden ongeveer 200.000 Chinezen hierdoor aan de ziekte overlijden.

Er is lang gedacht dat ratten en de vlooiën die ze met zich meedroegen de verspreiders waren van de ziekte, tegenwoordig zijn er ook theorieën dat de ziekte door de lucht verspreid werd. In dat geval kan het niet gegaan zijn om de bacterie *Yersinia pestis*, waarvan met zekerheid aangetoond is dat rattenvlooiën en in enkele gevallen ook mensenvlooiën, de verspreiders waren.

Symptomen

Pestbuilen

Mensen raken besmet door een beet van een geïnfecteerde rattenvlo. In de eerste 2-7 dagen treden rillerigheid, koorts en hoofdpijn op. Na korte tijd raken de lymfeklieren van het slachtoffer geïnfecteerd; dat gaat gepaard met vervloeiing en abscesvorming, de 'builen' van de builenpest. In sommige gevallen kan de bacterie ook de longen van de patiënt infecteren, die krijgt dan een andere variant van de ziekte: de **longpest**. Hoesten en bloed ophoesten treden op. Alleen de longpest kan (door hoesten) worden overgedragen van mens op mens; elke besmetting van de builenpest wordt veroorzaakt door de vlo van de huisgebonden rat. De bacterie kan zich ook in het bloed gaan vermenigvuldigen wat leidt tot sepsis en intracutane bloedingen (paarse plekken). In dit stadium is de patiënt ten dode opgeschreven behalve als vroegtijdig met intraveneuze antibiotica wordt gestart. In enkele gevallen is aannemelijk gemaakt dat beten door mensenvlooiën de ziekte hebben overgebracht maar de bacterie overleeft hierin niet lang en dit is niet de normale besmettingsweg.

Pestepidemieën in het verleden

In het begin van de jaartelling is reeds sprake van pestepidemieën. De ziekte wordt echter vaak verward met pokken of andere dodelijke grote epidemieën. Ook in het oude China werden epidemieën vermeld. Zekerheid over de diagnose is uit de klassieke beschrijvingen echter vaak niet te krijgen.

- de Pestis Antoniniana was een epidemie die uitbrak in het jaar 166 onder keizer Marcus Aurelius, beschreven door Galenus. Hierbij ging het echter waarschijnlijk om de pokken.
- de Pestis Cypriani, beschreven door bisschop Cyprianus van Carthago in het jaar 252; ook dit was waarschijnlijk geen pest, maar een uitbraak van shigella dysenteriae.
- de Pestis Justiniani, de na het jaar 542 vanuit Constantinopel (Byzantium) in een aantal golven aanvankelijk vooral in het Oostelijk deel van het rijk, maar daarna ook in golven door het hele Middellandse-Zeegebied trok tot in de achtste eeuw, was waarschijnlijk wel een 'echte' pestepidemie.
- de Zwarte Dood (1347-1351) doodt naar schatting een derde van alle Europeanen.
- de Pestepidemie in Amsterdam (1663-1664).
- de "Grote Plaag" van Londen in 1665-1666.

Mythen

Straf van God

Eeuwenlang heeft men geen idee gehad waar de pest vandaan kwam. Was het het water? Besmette lucht? Vergif? Of een vloek van God? Godsdienstige dweepers (Flagellanten) dachten door zelfkastijding de duivel en daarmee de pest uit te drijven. Ze trokken halfnaakt over straat terwijl ze zichzelf met zwepen op hun rug sloegen.

De Joden

De extreme Flagellanten zochten de schuld van de pest bij mensen die niet geliefd waren. Vooral de Joden werden het slachtoffer van deze gedachte, de Joden zouden water vergiftigd hebben en zo de pest verspreiden. Deze gedachte werd gevoerd door het feit dat Joden veel minder vaak ziek werden dan anderen. Dit had te maken met de -

door geloofsvoorschriften - beter hygiëne van de Joden, maar dat pest en hygiëne samenhangen wist men nog niet. Veel mensen namen de gedachte van de gelovigen over. Er ontstond een ware Jodenvervolging (pogroms) in Oost-Europa, Duitsland en in de Zuidelijke Nederlanden. Er vonden grote slachtingen plaats. In Mainz werd zelfs de gehele Joodse gemeenschap uitgeroeid.

Bedorven lucht

Lange tijd heeft men ook gedacht dat de pest werd verspreid door 'bedorven en besmette lucht'. In de straten brandde men tonnen met pek en soms ook kruiden. De rook moest de besmette lucht verdrijven. Vanaf de 16e eeuw verschijnen er zogenoemde pesthuizen, waar pestlijders werden ondergebracht, vaak samen met leprozen en dollen (krankzinnigen). De pesthuizen bevonden zich buiten of aan de rand van de stad. Men wilde de zieken immers afzonderen van de rest. De pestlijders werden verzorgd door een pestmeester ook wel snaveldokter genoemd. Een pestmeester droeg een lange jas en een masker dat leek op een pinguïnbek. Dit masker was gevuld met kruiden (o.a. jeneverbessen en het boerenwormkruid) om de kwade dampen tegen te gaan. Veel toegepaste behandelingen bij pestlijders waren zweetkuren, aderlatingen, klisteren en het uitsnijden van pestbuilen. Deze middelen haalden niets uit, het ging immers om een bacterie waar alleen antibiotica tegen helpt. Omdat er wel pestlijders genazen, achtte men behandeling toch zinvol.

Zinloze maatregelen

Hoewel artsen en bestuur machteloos waren, kondigde men wel voortdurend maatregelen af. Allen gebaseerd op verkeerde veronderstellingen, maar dat zou pas achteraf blijken. Zo moest er in Amsterdam in 1534 aan elk huis waar iemand aan de pest overleden was zes weken lang een bos stro worden gehangen. Op die manier konden voorbijgangers zien dat in dat huis pest heerste en het huis vermijden. In 1602 werden pruimen, spinazie en komkommers verboden net als het bewaren van de bladeren van wortels en radijzen, omdat men dacht dat de besmetting daarop het meest hechtte. Ook het al eerder genoemde branden van pek en kruiden had geen enkele zin.

Taalgebruik

In de Nederlandse taal is het woord *pesten* etymologisch van de pest afgeleid. *Ergens de pest in hebben* betekent ergens erg boos over zijn. Vroeger werd dit afgekort tot *ergens de P in hebben*, omdat men van mening was dat men niet met de pest mocht spotten.